

**“Filologiya va pedagogikada yangicha ilmiy izlanishlar:
an'anaviylikdan zamonaviylikka”**

**BOBUR IJODIDA SHAXS KAMOLOTI: AXLOQ, IRODA VA O'Z-O'ZINI
TARBIYALASH MASALALARI**

Eshmurodova Navbahor Orol qizi

O'zDJTU Yoshlar bilan ishlash
ma'naviyat va ma'rifat bo'limi uslubchisi

KIRISH

Zahiriddin Muhammad Bobur o'zbek mumtoz adabiyoti, tarixnavisligi va ma'naviy tafakkuri rivojiga katta hissa qo'shgan buyuk siymolardan biridir. Uning ko'p qirrali ijodiy merosida insonning ma'naviy dunyosi, axloqiy fazilatlari, irodasi, hayotiy sinovlarga munosabati va o'z ustida ishlashi bilan bog'liq masalalar muhim o'rin egallaydi. Bobur asarlarining qimmatini shundaki, ularda inson kamoloti mavhum tushuncha sifatida emas, balki hayotiy tajriba, shaxsiy kuzatuv va real voqealar bilan bog'liq holda ifodalanadi.

Shaxs kamoloti tushunchasi axloqiy yetuklik, mustaqil fikrlash, iroda, mas'uliyat, sabr, bilimga intilish va o'z xatti-harakatlarini baholay olish kabi sifatlarni qamrab oladi. Boburning hayot yo'li hamda “Boburnoma”, “Devon”, “Mubayyin”, “Muxtasar” kabi asarlarida mazkur fazilatlarning turli ko'rinishlari uchraydi. Ayniqsa, “Boburnoma”da muallifning o'z faoliyatini kuzatishi, voqealarga baho berishi va tajribadan xulosa chiqarishi o'z-o'zini tarbiyalash masalasini o'rganish uchun muhim manba hisoblanadi.

Bobur ijodida shaxs kamolotining asosiy mezonlaridan biri axloqiy yetuklikdir. Uning asarlarida insonning qadr-qimmatini boylik yoki mansab bilangina emas, balki fe'l-atvori, amali, bilimga munosabati va atrofida insonlarga qilgan muomalasi bilan belgilanadi. Shu jihatdan Bobur ijodida halollik, vafo, sadoqat, adolat, kamtarlik, sabr va mas'uliyat kabi fazilatlar alohida ahamiyat kasb etadi.

“Boburnoma”da tarixiy shaxslar faoliyati tasvirlanar ekan, muallif ularning xarakteri va xatti-harakatlariga ham baho beradi. Ayrim shaxslarning jasorati, tadbirkorligi yoki sadoqati ijobiy jihatdan ko'rsatilsa, ayrimlarining beqarorligi, xiyonati yoki mas'uliyatsizligi tanqidiy ruhda qayd etiladi. Bunday tasvirlar o'quvchini inson xatti-harakatini uning oqibati bilan birgalikda baholashga undaydi.

Boburning axloqiy qarashlarida adolat tushunchasi ham muhim o'rin tutadi. Hukmdor sifatida u qabul qilgan qarorlarning jamiyat va insonlar hayotiga ta'sirini boshdan kechirgan. Shu sababli adolat uning ijodiy tafakkurida shaxsiy fazilat bilan

birga ijtimoiy mas'uliyat mezoni sifatida namoyon bo'ladi. Bu holat yoshlarni o'z xatti-harakatlari oqibatini anglashga va boshqalar manfaatini hisobga olishga o'rgatish nuqtayi nazaridan didaktik ahamiyatga ega.

Bobur hayotining murakkab siyosiy va ijtimoiy sharoitlarda kechgani uning ijodida iroda va matonat masalasining alohida o'rin egallashiga sabab bo'lgan. U turli sinovlar, mag'lubiyatlar, ayriliqlar va siyosiy kurashlarga duch kelgan. Bunday vaziyatlarda maqsad sari intilish, ruhiy barqarorlikni saqlash va yangi imkoniyat izlash inson irodasining muhim ko'rinishlari sifatida namoyon bo'ladi.

"Boburnoma"da muallif hayotidagi muvaffaqiyatlar bilan bir qatorda qiyin vaziyatlarni ham qayd etadi. Bu samimiylik asarning tarbiyaviy qiymatini oshiradi. Chunki o'quvchi buyuk shaxs hayoti faqat g'alabalardan iborat bo'lmaganini, kamolot yo'li sinov va xatolar orqali shakllanganini anglaydi. Shu ma'noda Boburning tajribasi qiyinchilikdan saboq olish va maqsadga qat'iy intilish namunasidir.

Iroda tushunchasi Bobur ijodida sabr bilan chambarchas bog'liq. Inson har qanday vaziyatda o'z hissiyotlarini boshqara olishi, shoshma-shosharlikdan qochishi va uzoq muddatli maqsadni ko'zlashi kerak. Bunday qarashlar bugungi ta'limda ham o'quvchilarda qat'iyat, mas'uliyat va muammolarni mustaqil hal qilish ko'nikmalarini shakllantirish uchun muhim tarbiyaviy asos bo'la oladi.

Boburning iroda haqidagi hayotiy saboqlari shaxs kamolotini tashqi sharoitga bog'lab qo'ymaslik kerakligini ko'rsatadi. Inson imkoniyatlari cheklangan vaziyatlarda ham o'z oldiga maqsad qo'yib, unga erishish uchun harakat qilishi mumkin. Bu g'oya yosh avlodda faol hayotiy pozitsiyani shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Bobur ijodida o'z-o'zini tarbiyalash masalasi bevosita pedagogik terminlar bilan ifodalanmasa-da, muallifning o'z hayoti va faoliyatiga munosabatida uning mazmuni yaqqol ko'rinadi. "Boburnoma"da voqealarni qayd etish bilan birga, ularning sabab va oqibatlari haqida fikr yuritish, ayrim qarorlarni baholash va tajribadan xulosa chiqarish holatlari uchraydi. Bu jarayon shaxsning o'zini anglash va o'z faoliyatini takomillashtirishga intilishini ko'rsatadi.

O'z-o'zini tarbiyalashning muhim sharti insonning o'z kamchiliklarini anglay olishi va ularni bartaraf etishga intilishidir. Boburning samimiy bayon uslubi uning o'z hayotini faqat maqto'v nuqtayi nazaridan tasvirlamaganini ko'rsatadi. U voqealarni imkon qadar aniq qayd etadi, ayrim vaziyatlarda o'z tajribasini ham umumiy xulosa uchun material sifatida taqdim etadi.

Boburning she'riy merosida insonning ichki dunyosi, iztirob va quvonchlari, ayriliq, sog'inch, umid va hayot haqidagi mushohadalari keng aks etgan. Lirik kechinmalar orqali insonning o'z qalbini anglash jarayoni namoyon bo'ladi. Bu jihat shaxs kamolotining ruhiy-axloqiy tomonlarini yoritishda muhimdir.

Bobur she'riyatidagi samimiyat insonning o'z his-tuyg'ularini anglash va ularni nazorat qilish masalasini ham o'rta qo'yadi. Shoirning kechinmalari shaxsiy tajribaga asoslangan bo'lsa-da, ular umumiy insoniy mazmun kasb etadi. Shu sababli uning lirik merosi o'quvchini inson ruhiyatini tushunish, hissiyotlarni tahlil qilish va hayotiy vaziyatlarga ongli munosabatda bo'lishga undaydi.

Lirik qahramonning ichki kechinmalari orqali sabr, umid, vafo va ma'naviy bardoshlilik kabi fazilatlar ham yoritiladi. Bunday g'oyalar shaxs kamolotining faqat tashqi faoliyat bilan emas, balki ichki dunyoni tarbiyalash bilan ham bog'liqligini ko'rsatadi.

Bobur ijodidagi axloq, iroda va o'z-o'zini tarbiyalashga oid qarashlar ta'lim-tarbiya jarayonida katta didaktik imkoniyatga ega. Chunki mazkur g'oyalar tayyor nasihat tarzida emas, balki tarixiy voqealar, inson taqdirlari, muallifning shaxsiy tajribasi va badiiy kechinmalari orqali ifodalangan. Bu esa o'quvchini matnni tahlil qilish, sabab-oqibatlarini aniqlash va mustaqil xulosa chiqarishga undaydi.

Zahiriddin Muhammad Bobur ijodida shaxs kamoloti axloqiy yetuklik, iroda va o'z-o'zini tarbiyalash tushunchalari bilan uzviy bog'liq holda namoyon bo'ladi. Uning asarlarida insonning qadr-qimmati xulq-atvori, mas'uliyati, bilimga munosabati va hayotiy sinovlarga qarshi tura olish qobiliyati orqali belgilanadi.

Boburning hayotiy tajribasi shuni ko'rsatadiki, shaxs kamoloti doimiy jarayon bo'lib, unda muvaffaqiyat bilan bir qatorda xato, mag'lubiyat va qiyinchiliklar ham muhim tarbiyaviy ahamiyatga ega. Inson o'z tajribasini tahlil qilishi, xulosalar chiqarishi va keyingi faoliyatini takomillashtirishi orqali o'z-o'zini tarbiyalaydi.

Bobur ijodining didaktik ahamiyati aynan mana shu hayotiylik va samimiyat bilan belgilanadi. Uning asarlari yoshlarni axloqiy fazilatlarini qadrlash, qiyinchiliklarga bardosh berish, maqsad sari intilish, bilim olish va o'z faoliyatini tahlil qilish ruhida tarbiyalash uchun muhim manba bo'la oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bobur, Zahiriddin Muhammad. Boburnoma. – Toshkent: O'zbekiston, 2019.
2. Bobur, Zahiriddin Muhammad. Devon. – Toshkent: Fan, 1994.
3. Bobur, Zahiriddin Muhammad. Mubayyin. – Toshkent: Fan, 1981.
4. Bobur, Zahiriddin Muhammad. Muxtasar (Aruz risolasi). – Toshkent: Fan, 1971.
5. Hayitmetov, A. Bobur lirikasining janr tarkibi. – Toshkent: Fan, 1975.
6. Mallayev, N. M. O'zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O'qituvchi, 1976.
7. Valixo'jayev, B. O'zbek adabiyotshunosligi tarixi. – Toshkent: O'zbekiston, 1993.
8. Hasanov, S. Bobur ijodiyoti. – Toshkent: Fan, 1983.